

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.25>**Музиченко О. В.,**

кандидат юридичних наук,
консультант суду Верховного Суду,
доцент кафедри публічного права
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Карандась М. В.,

студент III курсу факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ КОДЕКСІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується та аналізується судова практика та наукові розробки щодо використання електронних доказів у процесі доказування, а також процесуальні норми національного законодавства, що регулюють використання електронних доказів у господарському, адміністративному і цивільному судочинстві. На цій основі пропонується удосконалити кримінальне процесуальне законодавство на предмет чіткого визначення поняття та видів електронних доказів, віднесення електронних доказів до процесуальних джерел доказів, а також формування єдиного підходу у всіх процесуальних кодексах щодо застосування такої категорії як копія електронного доказу. Автори звертають увагу, що на відміну від Кодексу адміністративного судочинства, а також Господарського та Цивільного процесуального кодексів України, Кримінальний процесуальний кодекс України не містить нормативного регулювання використання електронних доказів у процесі доказування у межах кримінального провадження, що зумовлює віднесення електронного доказу до таких процесуальних джерел як речовий доказ або документ. Крім того, констатується проблема щодо використання скріншотів як одного з видів електронних доказів у межах кримінальних проваджень. Зазначається про необхідність розробки критеріїв щодо допустимості електронних доказів не лише у кримінальному провадженні, а й у цивільному, господарському та адміністративному. На підставі аналізу судової практики встановлено розбіжності в розумінні такого поняття як копія електронного доказу в кримінальному судочинстві та цивільному, господарському і адміністративному. У цьому аспекті запропоновано закріпити єдиний підхід у всіх процесуальних кодексах положення про те, що у випадку зберігання інформації з електронним відображенням на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Ключові слова: електронні докази, джерела доказів, копія електронного доказу, електронні носії інформації, кримінальне процесуальне законодавство, судова практика.

Muzichenko O. V., Karandas M. V. Electronic evidence of the procedural legislation of Ukraine

Abstract. The article examines and analyzes judicial practice and scientific developments regarding the use of electronic evidence in the process of proving, as well as procedural norms of national legislation regulating the use of electronic evidence in economic, administrative and civil proceedings. On this basis, it is proposed to improve the criminal procedural legislation on the subject of a clear definition of the concept and types of electronic evidence, the assignment of electronic evidence to procedural sources of evidence, as well as the formation of a unified approach in all procedural codes regarding the use of such a category as a copy of electronic evidence. The authors draw attention that unlike the Code of Administrative Procedure, as well as the Economic and Civil Procedural Codes of Ukraine, the Criminal Procedural Code of Ukraine does not contain normative regulation of the use of electronic evidence in the process of proof within the framework of criminal proceedings, which determines the classification of electronic evidence to such procedural sources as physical evidence or document, also, the lack of regulatory regulation of the use of electronic evidence in the process of proof within the framework of criminal proceedings, which determines the classification of electronic evidence to such procedural sources as physical evidence or a document. Based on the analysis of judicial practice, differences in the understanding of such a concept as a copy of

electronic evidence in criminal proceedings and civil, economic and administrative proceedings were established. In addition, there is a problem with the use of screenshots as one of the types of electronic evidence in criminal proceedings. It is noted the need to develop criteria for the admissibility of electronic evidence not only in criminal proceedings, but also in civil, economic and administrative ones. On the basis of the analysis of court practice in criminal proceedings, it is proposed to enshrine a unified approach in all procedural codes of the provision that in the case of storing information with electronic display on several electronic media, each of the electronic copies is considered the original of the electronic document.

Key words: *electronic evidence, sources of evidence, copy of electronic evidence, electronic media, criminal procedural legislation, court practice.*

Постановка проблеми. У процесуальній науці досить поширеною темою дослідження є електронні докази, їх допустимість та належність під час доказування, поняття та ознаки електронного доказу тощо.

Питання використання електронних доказів у цивільному процесуальному та господарському процесуальному праві, а також адміністративному судочинстві досліджували О.І. Антонюк, І.І. Демчишин, К.Б. Дрогозюк, О.П. Євсєєв, І.В. Казачук, О.М. Лазько, О.О. Присяжнюк, І.В. Решетнікова, М.С. Строгович, О.С. Чорний, К.С. Юдельсон та інші науковці.

До теми електронних документів у кримінальному процесі та криміналістиці звертались Н.М. Ахтирська, Гонгало, М.І. Демура, Д.І. Клепка, А.В. Коваленко, С.О. Ковальчук, І.О. Крицька, Т.Е. Кукарникова, О.П. Метелев, В.В. Мурадов, А.О. Просняк, М.В. Салтевський, А.В. Скрипник, С.М. Стахівський, А.В. Столітній, Є.С. Хижняк, Д.М. Цехан, Г.Л. Чигрина, О.В. Шведова, А.В. Шило.

Законодавець намагався вирішити питання правової невизначеності інституту електронних доказів у процесуальному праві. Так, 15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», основною метою є розширення засобів доказування та способів захисту у судовому процесі [1]. Одним з важливих нововведень у Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України), Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК) та Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) є включення до переліку засобів доказування нового виду доказів – електронних. У цих Кодексах законодавець

закріпив єдину позицію та визначив, що електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [2; 3; 4].

Виклад основного матеріалу. Внесення змін до ГПК, ЦПК, КАС хоч і не стосується кримінального процесуального законодавства, однак є суттєвим прогресом для інституту доказування, адже ним вперше проведено поділ засобів доказування на письмові, речові та електронні, визначено що є оригіналом, а що є копією електронного доказу, порядок зберігання та повернення оригіналів електронних доказів та основне: надано визначення електронного доказу

Однак, слід відзначити, що на відміну від ЦПК, ГПК та КАС, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) не містить згадки щодо електронних доказів, а в кримінальній процесуальній доктрині та практиці електронні докази, в залежності від їх змісту, форми та мети створення у кримінальному провадженні відносять до речових доказів або документів. З чим ми цілком погоджуємося, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство не дає можливості виділити електронні докази як окреме джерело доказів.

Тому підтримуємо позицію тих науковців та практичних працівників, які зазначають про необхідність виокремлення електронного

документа як окремого самостійного джерела доказу у кримінальному провадженні. Враховуючи законодавче закріплення лише чотирьох джерел доказів, ми вважаємо, що електронний документ на цей час може бути документом або речовим доказом. Для того, щоб розрізнити електронний документ від речового доказу в електронній формі, слід звернути увагу на те, що саме може бути використане як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження: інформація чи матеріальний об'єкт. Якщо доказове значення має інформація, яка збережена в електронній формі, то це електронний документ, наприклад, електронний лист отриманий у мережі Інтернет з інформацією, яка має значення для кримінального провадження. У цьому випадку, комп'ютер, мобільний телефон чи інший пристрій є лише засобом отримання інформації. Копіювання листа на інший носій інформації, знімок з екрана є похідним джерелом доказу, оскільки оригінал листа зберігається на Інтернет-сервері.

Як слушно зауважує Ратнова А. В., найскладніша проблема з оцінки належності джерела електронного документа, як критерію допустимості, виникає тоді, коли він розміщений на віддаленому сервері. Наприклад, складно отримати доступ до сервера соціальної мережі «Facebook», який знаходиться у Сполучених штатах Америки, або до сервера соціальної мережі «Вконтакте» – в Російській Федерації. В такому випадку, огляд облікового запису, відеозапису, вебсайту, без вилучення інформації з сервера може бути визнаний недопустимим доказом. Для уникнення неоднакового розуміння правил розмежування електронних документів – документів та речових доказів дослідниця пропонує виокремити електронний документ окремим процесуальним джерелом доказів, та регламентувати можливість використання як оригіналу доказу відомостей з електронного документа, якщо його фізичний носій не має доказового значення для кримінального провадження [5, с. 99-101]. Крім того, дослідниця зауважує, що в українському законодавстві відсутній термін «скріншот», однак він широко використовується у повсякденному спілкуванні. Скріншот дозволяє зафіксувати зображення екрану у певний момент часу та

зберігає його у вигляді фотографії на пристрої, екран якого фіксувався. Після цього, він також може бути роздрукованим у паперовому вигляді. На практиці слідчі, дізнавачі часто вважають, що самої роздруковки чи роздруковки скріншоту достатньо для підтвердження чи спростування певного факту та нехтують необхідністю складення протоколу огляду, що надалі призводить до визнання таких роздруковок недопустимими [5, с. 99-101].

Станіслав Кравченко також звертав увагу, що одним із проблемних питань є оцінювання скріншота та зауважив, що трапляються справи, у яких усе провадження побудовано на скріншотах, публічних виступах на заходах, ба навіть на новинах. Він визначив скріншот як відображення електронного документа незалежно від електронної чи паперової форми. Проте скріншот може відображати не лише електронний документ у розумінні ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», а й окремі кадри відеозаписів, фрагменти контенту веб сайтів, сторінок у соціальних мережах, порядок виготовлення копій яких (як і їх засвідчення) не регламентовано законом. Попри те, що суди посилалися у своїх вироків на скріншоти зображень з електронних носіїв інформації, веб сторінок із мережі інтернет як у цифровій, так і в паперовій формі, питання оцінки допустимості скріншотів як доказів у судовій практиці на сьогодні залишається суперечливим і потребує додаткового регулювання. Таким чином, переважна кількість питань, пов'язаних з оцінкою електронних доказів, вирішується судами в ході правозастосування у процесуальному порядку – зазначив голова Касаційного кримінального суду Верховного Суду. При цьому, висловився про необхідність доповнення КПК положеннями щодо електронних доказів, чітко визначити поняття та види електронних доказів, доповнивши перелік процесуальних джерел доказів, і розмежувати поняття електронного документа як офіційного документа та інших документів, які подаються в електронній формі [6].

У цьому аспекті слушно зазначити позицію голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який наголосив, що, на відміну від КПК, інші процесуальні кодекси

краще деталізують та врегульовують інститут електронних доказів, саме тому питання внесення відповідних змін до КПК є нагальним. І поки триває цей законотворчий процес, деякі речі врегульовуються судовою практикою. Зокрема, Станіслав Кравченко звертає увагу на постанову Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 березня 2021 року (справа № 554/5090/16-к, провадження № 51-1878кмо20), у якій аналізується низка таких проблемних нюансів. Серед питань, зумовлених оцінюванням процесуальних джерел в електронній формі, які виникали під час розгляду кримінальних проваджень, також звернув увагу на визначення співвідношення оригіналу та копії електронного доказу, правову оцінку тверджень щодо цілісності електронного доказу, що міститься на диску або флеш карті, відмінностях між одними та іншими файлами, оцінку скріншота. За словами голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, у судах першої та апеляційної інстанцій поширена практика заявлення клопотань захисниками про недопустимість електронного доказу на підставі того, що він є копією невідповідного оригіналу, оскільки було копіювання з карти пам'яті на комп'ютер, а лише після цього записано на оптичний диск внаслідок чого, на думку сторони кримінального провадження, порушено цілісність електронного доказу. Проте запис копії файлів, які є оригіналом доказу, може бути здійснено за допомогою технічних засобів, відмінних від тих, на які здійснюється запис оригіналу, внаслідок чого є різниця у форматах запису файлів або поділ запису на декілька файлів без втрати його змісту. З матеріалів судової практики випливає, що різниця у форматі запису розглядалася стороною захисту як можливість умисного технічного втручання і подробиці електронного доказу. Лише в деяких випадках суди визнавали докази недопустимими, погоджуючись із доводами сторони захисту про те, що різниця у форматі запису може свідчити про редагування електронного доказу. Натомість суди переважно брали до уваги процесуальну поведінку сторони: чи було подано клопотання про проведення експертизи та чи висловлювала сторона захисту заперечення щодо долучення відомостей в електронній формі як доказу [6].

Як приклад, слід розглянути висновки, зроблені у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 вересня 2020 року (справа № 751/6069/19, провадження № 51-1704км20). У цьому рішенні Суд зазначив про безпідставність доводів захисника в касаційній скарзі щодо недопустимості як доказу оптичного диску з відеозаписом. Колегія суддів вказала, що відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV у випадку зберігання інформації на кількох електронних носіях кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Матеріальний носій – лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки коли електронний документ виступає речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Один і той же електронний документ (відеозапис) може існувати на різних носіях. Всі ідентичні за своїм змістом примірники електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом та датою створення. Долучений слідчим до матеріалів провадження в якості речового доказу DVD-R диск з відеозаписом обставин події був виготовлений у зв'язку із необхідністю надання інформації, яка має значення у кримінальному провадженні та є самостійним джерелом доказу похідним від інформації, що зберігається на комп'ютері в електронному вигляді у виді файлів. Таким чином, записаний на оптичний диск – носій інформації електронний файл у вигляді відеозапису є оригіналом (відображенням) електронного документа [7].

Такої ж позиції Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду дотримується у подальших рішеннях, наприклад, у постанові від 29 березня 2021 року (справа № 554/5090/16-к, провадження № 51-1878кмо20), де зазначено таке: «Доводи захисника про те, що протоколи НСРД є недопустимим доказом через відсутність оригінальних примірників технічних носіїв, не засновані на приписах закону та не спростовують висновків суду про допустимість цих доказів. У частині 3 ст. 99 КПК законодавець визначив, що оригіналом документа є сам документ, а оригіналом електронного доку-

мента – ще і його відображення, якому надається таке ж значення як документу. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі матеріали звукозапису та електронні носії інформації. Ототожнення електронного доказу як засобу доказування та матеріального носія такого документа є безпідставним, оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Один і той же електронний документ може існувати на різних носіях. Усі ідентичні за своїм змістом екземпляри електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом і датою створення. Питання ідентифікації електронного документа як оригіналу можуть бути вирішені уповноваженою особою, яка його створила (за допомогою спеціальних програм порахувати контрольну суму файлу або каталогу з файлами – CRC-сума, hash-сума), або за наявності відповідних підстав шляхом проведення спеціальних досліджень» [8].

Аналогічні висновки містяться у постанові від 26 січня 2021 року (справа № 236/4268/18, провадження № 51-3124км20) [9].

Отже, наразі правила використання електронних доказів у кримінальному провадженні фактично формуються завдяки судовій практиці.

У цьому аспекті слід зауважити, що незважаючи на часткове унормування питання щодо використання електронних доказів у ГПК, КАС та ЦПК, судова практика також зіштовхується з безліччю питань, неврегульованих законодавцем. Зважаючи на те, що три вищевказані процесуальні кодекси містять аналогічні норми щодо електронних доказів, для прикладу, зупинимося на основних проблемах, що виникають

у процесі використання електронних доказів в господарському судочинстві. Так, наприклад, у ч. 2 ст. 96 ГПК зазначено, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [1]. Акцентувати увагу треба на тому, що в українському законодавстві не надано визначення, що є оригіналом електронного доказу та електронною копією електронного доказу. Так, згідно ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, в тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», тобто обов'язковим реквізитом електронного документа є електронний підпис автора або прирівняний до нього підпис [10].

Судова практика теж намагається вирішити вищенаведену прогалину. Так, після аналізу рішення Одеського апеляційного господарського суду від 25 травня 2018 року у справі № 916/2916/17 та рішення Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 06 лютого 2018 року у справі № 904/8346/17 можна дійти висновку, що електронна копія електронного доказу – це точне відтворення в електронній (цифровій) формі інформації, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи [11;12]. Слід відзначити, що така позиція є відмінною від висловленої в кримінальному судочинстві, та, на нашу думку, є хибною.

Ще одним негативним аспектом є те, що законодавцем не було врегульовано процедуру оформлення, збирання та подання електронних доказів та судова практика намагається вирішити цю проблему таким чином. Наприклад, 04 лютого 2019 року Велика Палата Верховного Суду, переглядаючи справу № 9901/43/19, ухвалила, що саме електронний цифровий підпис є головним реквізитом такої форми подання електронного доказу. Відсутність такого реквізиту в електронному документі виключає підстави вважати його оригінальним, а отже, належним доказом у справі [13]. Важливість

електронного цифрового підпису у електронних доказах підтверджується постановою Верховного Суду від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19, де Суд зазначив, що для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа. Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [14]. Водночас суди не завжди мають технічну можливість для відтворення та дослідження електронних доказів, тому часто такі докази відхиляються в зв'язку з неможливістю дослідити електронний цифровий підпис на предмет його достовірності. Так, Верховний Суд ухвалою від 04 березня 2019 року у справі № 404/4623/15-а постановив, що електронні докази були подані з використанням електронного цифрового підпису, проте відхилив такі документи, посилаючись на те, що Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система не розпочала роботу, що унеможливило прийняття документів в електронній формі без наявності власноручного підпису скажника [15]. Підтверджуючи вищенаведене важливо згадати постанову Верховного Суду від 27 листопада 2018 року, № 924/242/18 у частині визначення критеріїв допустимості електронних

доказів. У постанові було зазначено: «надане позивачем відео не може вважатися належним та достатнім доказом фіксування відповідних подій, оскільки не містить необхідних реквізитів електронного доказу, як то фіксації дати та часу зйомки, місця події, тощо», хоча в статті ГПК й не зазначено, які критерії є для визначення електронних доказів допустимими [16].

Звернути увагу треба й на те, що при поданні лише копії електронного доказу треба зазначити про наявність оригіналу електронного доказу, адже Верховний Суд у своїй постанові у справі № 925/1027/15 від 19 березня 2019 року зазначив, якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ суд не бере до уваги [17].

Висновки. З вищевикладеного слід зробити висновок про необхідність доповнення КПК положеннями щодо електронних доказів, де визначити поняття та види електронних доказів, віднести електронні докази до процесуальних джерел доказів. Також, слід розробити єдиний підхід щодо можливості використання такого поняття як копії електронного доказу. У цьому аспекті пропонуємо закріпити у всіх процесуальних кодексах положення про те, що у випадку зберігання інформації з електронним відображенням на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 15.12.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436
2. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.08.2022);
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 7 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
5. Ратнова А.В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право / Ратнова Аліна Володимирівна. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. – 248 с, стор. 99-101
6. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду 28 жовтня 2021 URL: <https://sud.ua/ru/news/verhovniy-sud/240273-suddi-vs-obgovorili-z-ekspertami-pitannya-schodo-dopustivosti-elektronnikh-dokaziv-otrimanikh-iz-vidkritikh-dzherel>.

7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 вересня 2020 року (справа № 751/6069/19, провадження № 51-1704км20 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91722819>)
8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 березня 2021 року (справа № 554/5090/16-к, провадження № 51-1878км20 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96074938>)
9. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 січня 2021 року (справа № 236/4268/18, провадження № 51-3124км20) URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/94905297>)
10. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII : станом на 1 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 02.08.2022)
11. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 25.05.2018 р. у справі № 916/2916/17. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/74221083/> (дата звернення: 02.08.2022)
12. Постанова Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 06.02.2018 р. у справі № 904/8346/17. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/72091879/> (дата звернення: 02.08.2022)
13. Ухвала Великої Палати Верховного суду № 9901/43/19 (П/9901/43/19) від 14.02.2019. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/79883385> (дата звернення: 26.03.2021)
14. Постанова Верховного Суду від 16.03.2020 р. у справі № 910/1162/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88244984> (дата звернення: 02.08.2022).
15. Ухвала Верховного Суду № 404/4623/15 а (8а/404/1/18) від 04.03.2019 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/80269049> (дата звернення: 26.03.2021)
16. Постанова Верховного Суду від 27.11.2018 р. у справі № 914/2505/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78450568> (дата звернення: 02.08.2022)
17. Постанова Верховного Суду від 19.03.2019 р. у справі № 925/1027/15. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_19_03_2019_roku_u_spravi_925_1027_15/ (дата звернення: 02.08.2022)